

Dokumentation av MODERN ARKITEKTUR i Norrbotten

LKAB:s BOLAGSKONTOR, KIRUNA

Anna Björkman och Jennie Sjöholm 2002

Dnr 2003/0431

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	s. 2
BYGGNADSBESKRIVNING	s. 3
Exteriör	s. 3
Interiör	s. 5
Konst	s. 6
KONSTRUKTION	s. 6
OMBYGGNADER	s. 6
MEDVERKANDE	s. 7
Hakon Ahlberg	s. 7
Pierre Olofsson	s. 7
Willhelm Kåge	s. 7
Willy Gordon	s. 7
Tord Kempe	s. 7
PROBLEM/SKADOR	s. 8
KULTURVÄRDE	s. 8
FRAMTID/SKYDD	s. 8
LITTERATUR OCH KÄLLOR	s. 9
Litteratur	s. 9
Informanter	s. 9
Ritningar	s. 9

INLEDNING

Denna rapport utgör en del av projektet Dokumentation av modern arkitektur i Norrbotten. Projektet bedrivs av Norrbottens museum och dess övergripande syfte är att öka kunskapen om efterkrigstidens arkitektur i länet, vilken i detta sammanhang ofta blivit förbisedd. Kunskapsuppbyggnad beträffande den idag moderna bebyggelsen är också en viktig förutsättning för framtida verksamhet.

Norrbottens museums målsättning är att skapa en översikt över den bebyggelse som uppförts i Norrbotten under tiden 1950-2000, delvis genom ett antal ingående dokumentationer av enskilda byggnader/anläggningar. Dokumentationerna omfattar byggnader och miljöer representerande olika verksamhetskategorier; offentliga institutioner, lokaler för förvaltning och undervisning, industrimiljöer, bostäder och så vidare. Objekten är arkitektoniskt intressanta, tidstypiska, epokgörande, stilbildande eller på annat sätt särskilt angelägna eller omtalade. Byggnader i alla länets kommuner kommer att finnas representerade i materialet.

Projektet som helhet är ett samarbete mellan museets bebyggelseantikvarier och fotografer och dokumentationerna är avsedda att resultera dels i en skriftlig rapport, dels i en fotodokumentation. Avsikten är att materialet även ska utgöra grund för och resultera i publik redovisning. Som ett etappmål inom projektet kommer därför en utställning att uppföras under 2007, där bland annat ett objekt i varje kommun presenteras i ord och bild.

Denna dokumentation av LKAB:s bolagskontor utfördes av Anna Björkman och Jennie Sjöholm under en knapp veckas tid i januari 2002, varav en dag ägnades åt ett besök på plats. Den slutliga redigeringen av rapporten har gjorts av Lina Karlsson i juli 2003. Alla fotografier där inget annat nämns är © Norrbottens Museum 2006 Foto Jennie Sjöholm. Rapporten har delvis reviderats 2007, i anslutning till utställningen *Vilka hus! Vilka hus?*. Insamlat material finns tillgängligt i museets arkiv och bildarkiv.

BYGGNADSBESKRIVNING

Bolagsbyggnaden ritades av Hakon Ahlberg 1960. Kontoret med sina tretton våningar är ett riktmärke för Kiruna. Det tronar framför det enorma dagbrottet och blickar upp mot Kiruna stad. Framför huvudentrén sträcker sig en stor parkering, vilket gör att huset står fritt utan andra byggnader tätt inpå. På kontoret arbetar ca 250 personer och de är uppdelade avdelningsvis. Det finns 20 kontorsrum per våning och det blir 240 rum sammanlagt. Under kontoret finns kulvertar som förbinder byggnaden med övriga byggnader i området.

*Bolagskontoret, exteriör.
Nbm acc.nr 2002:26:06.*

Exteriör

Fasaderna består till största delen av fönster och husets framsida (östfasad) som vätter mot Kiruna stad har 41x13 fönster det vill säga 533 stycken. Gavlarna (norr och söderfasad) har 6x13 fönster, vilket blir 78 stycken. Byggnadens framsida och baksida är utsmyckade med sintrade, glacerade och frostbeständiga plattor från Höganäs i Skåne. Framsidan har fyra vertikala band av gula plattor och tre horisontella band av bruna plattor. De övriga plattorna är grå-vita. Gavlarna har enhetliga mörka betongelement. Fönstren är intakta sedan uppförandet och de är kopplade med tre bågar av vitmålad furu och på utsidan klädda med aluminium.

Kakelpartier i fasaden. Nbm acc.nr 2002:06:20.

*Baksidan med tillbyggnaden.
Nbm acc.nr 2002:26:12.*

Till det höga kontoret finns en lägre byggnad som är sammanbyggd med kontoret och den uppfördes samtidigt som kontoret, med syfte att husera de bullriga hålkortsmaskinerna. Idag finns där kontorsrum för datatekniker samt plats för servrar m.m. Den lägre byggnaden binds samman med kontoret genom en ännu lägre byggnad som har fönster och en aluminiumdörr. Byggnaderna har pulpettak och är precis som kontoret uppförda av betongelement. Den nedre delen av den lägre byggnaden tilläggsisolerades 1986-87 och fick även då nya fönster som sitter djupare in i fasaden än de övriga fönstren.

Framsidan har en pampig entré som även den är intakt sedan byggtiden som när på nya dörrar av aluminium. Entrén har ett platt tak och är en del av byggnaden, vilket gör att endast en långsida av entrén är öppen utan vägg. Den är utsmyckad med konstverk, vilka behandlas under rubriken *konst*.

Framsidas fasad och entré. Nbm acc.nr 2002:26:13.

Baksidan har 530 fönster då tre fönster försvinner vid entrén. Denna sida av huset har samma utseende och utsmyckning som framsidan. Entrén har kvar sina ytterdörrar av trä och glas. På sidorna finns vindskydd som troligen är senare tillkomna. Entrén kantas av fyra pelare per sida som leder besökaren upp för trapporna och in genom dörren. I hörnet mellan västfasaden och norra gaveln har en mindre tillbyggnad skett. Det är utrymmen för sophantering och återvinning av returpapper. Utrymmet byggdes ut så sent som 2000.

Interiör

Golvet i entrén täcks av svarta mosaikplattor med band av vit ekbergsmarmor från HSB:s marmorbrott i Kolmården. Kontorets olika våningar är snarlika och består av kontorsrum kantade av korridorer utmed långsidorna och hissar, arkiv, toaletter samt förråd i mittkärnan. De flesta våningarna har ett konferensrum på södergaveln mot gruvan och från början hade cheferna sina rum på gavlarna, med tillhörande genomgångsrum där sekreteraren satt. Den trettonde våningen inrymmer förråd, en f.d. fotoateljé och ett rökrum. Den våningen inhyste från början kontorets matsal. En del möbler har ritats av Tord Kempe.

*Entrégolvet i svarta mosaikplattor.
Nbm acc.nr 2002:27:22.*

*Korridor med mycket av de
ursprungliga ytskikten
bevarade. Nbm acc.nr
2002:27:09.*

*Korridor med nyare ytskikt på
väggar och golv. Nbm acc.nr
2002:27:12.*

I korridorerna ligger en matta av vinylplast som är uppdelad på rutor och än idag finns sådana rutor kvar att komplettera med. Många kontorsrum har fått nya mattor, medan några har kvar originalmattan av linolium. Väggarna på den inre kärnan har kvar sin originaltäckning av tjock räfflad plastväv och den är målad i olika färger beroende på våningsplan. Den är målad i grönt, blått, rosarött, gult, vitt samt dekorerad på två våningar med renar respektive tåg. Korridorerna är smala och väggarna mot kontorsrummen är vitmålade. Trappan och fönsterbänkarna är av svart cementmosaik.

Väggarna mellan kontorsrummen är flyttbara, något som har utnyttjats under åren. Ursprungligen sträckte sig kontorsrummen över två fönster men idag är de större och räcker över tre eller fler fönster. Det fanns större rum från början som sträckte sig över fyra fönster, men då delades dessa med flera personer.

Konst

Stensulptur utanför entrén. Nbm acc.nr 2002:27:27.

Fontän i foajen. Nbm acc.nr 2002:27:23.

På utsidan av huvudentrén, vid den inbyggda långsidan finns en skulptur i svart granit av Willy Gordon. Där börjar också ett annat konstverk som sträcker sig genom båda ytterdörrarna på en storlek av 3x40m. Den är gjord i blästrad specialbetong av Pierre Olofsson och heter *Svart guld*. Inne i entrén finns en kopparfontän av Pierre Olofsson vid namn *vattenskvittra* och rakt fram mot kontorsrummen finns ett keramikalster av Wilhelm Kåge. Konstverket i keramik har hämtat inspiration från samernas magiska symboler. Idag finns senare insatta skjutdörrar av aluminium framför keramikalstret som skymmer.

KONSTRUKTION

Byggnaden är till största delen uppförd i prefabricerade element. Fasaden består av betongelement av sandwich-typ, ett inre skikt av 8 cm betong, i mitten en 10 cm stenullsmatta och ett yttre skikt av specialbetong. Betongelementen är tätade med ett elastiskt kitt vid namn *bostik*. Byggnaden har en yttre bredd av 19,2 m, vilket gör att kontorsrummen är 4,5 m djupa och korridorerna är 1,7 m breda. De flyttbara mellanväggarna mellan kontorsrummen består av lättbetongplank som är fästa på skenor. Skarvarna som uppkommer mellan lättbetongplanken är utspacklade med väv.

OMBYGGNADER

Huset har inte genomgått några större ombyggnader utan endast ett kontinuerligt underhåll har skett. Interiören har förändrats genom att nya mattor, ny belysning och möblemang har tillkommit. Chefensrummet på södra gaveln har inte längre kvar sina genomgångsrum för sekreteraren utan har delats upp på två rum. I entrén har nya skjutdörrar tillkommit mot kontorsrummen. Endast baksidans ytterdörr är intakt, de övriga är ersatta med aluminiumdörrar.

MEDVERKANDE

Hakon Ahlberg hade som närmaste medarbetare Gunnar Berzins, Ingabeth Nilsson och Philippe Vasserot. Huvudentreprenör var Svenska Industri Byggen AB, SIAB med överingenjör Carl Olof Forthmeijer och ingenjör Einar Perklén. Fasadelementen tillverkades av Prefab industri AB i Södertälje och cementmosaikarbetena av Mariebergs konstgjuteri i Luleå. Entréhallens golv hämtades från HSB:s marmorbrott i Kolmården och fönstren hos Gunnar Fredriksson AB.

Hakon Ahlberg

Hakon Ahlberg, 1891-1984, fick sin utbildning vid Kungliga Tekniska Högskolans linje för husbyggnadskonst och vid Konstakademien. 1917 startade han eget arkitektkontor med tre anställda och hade som mest 30 anställda. Hakon grundade Svenska Arkitekters Riksförbund samt var redaktör för tidningen *Arkitekturs* föregångare *Byggmästaren*. Han var också slottsarkitekt vid Gripsholmsslott, sekreterare i slöjdföreningen, lärare i ornamentik vid KTH och Kungliga Medicinalstyrelsens arkitekt.

Omkring 1930 anlätades han av LKAB som bolagsarkitekt. Förutom sovringsverket och bolagskontoret i Kiruna ritade han bland annat chefsbostad i Luleå, bolagshotell och disponentbostad i Narvik, bolagshotell och kyrka i Malmberget samt det tidigare huvudkontoret i Stockholm. Ahlberg ansvarade även för upprättandet av stadsplaner i Kiruna över Triangelområdet och Luossavaaraområdet.

Pierre Olofsson

Pierre Olofsson, född 1921, gick konsthögskolan mellan åren 1938-43 och tillhörde konkretisterna. Olofsson har varit den geometriska nonfigurativa konsten trogen. Han arbetar gärna i starka och klara färger med både måleri, skulptur och grafik. Olofsson har ofta blivit anlätad som monumentalkonstnär och har även arbetat med stora färgsättningsarbeten åt industrin. Från 1950-talet knöts han genom arkitekten Folke Hedéus till LKAB och fick ganska stor makt i Kiruna. Han medverkade ofta vid LKAB:s planering av nya bostäder och industribyggnader i Kiruna. Dispositionen av keramikplattorna som utsmyckar bolagskontoret har skett efter samråd med Pierre Olofsson. Han ritade golvet till utsiktspaviljongen på sovringsverket i Kiruna 1957 med inspiration från samiska tecken. Han ritade också smidesdetaljer åt LKAB 1963 i Malmberget.

Willhelm Kåge

Wilhelm Kåge, 1889-1960, keramiker och konstnärlig ledare vid Gustafsberg 1917-40. Han har ritat allt från bruksporslin till stora konstpjäser. Till Stockholmsutställningen lanserade han argentagodset ett grönt gods med dekor i silver.

Willy Gordon

Willy Gordon, född 1918, lettisk-svensk skulptör som gick konsthögskolan 1940-45. Han har bland annat gjort ett monument över Axel Danielsson på Nobeltorget i Malmö 1973 och den omtalade skulpturgruppen *möte på Östermalmstorg* 1984 och 1988.

Tord Kempe

Tord Kempe, född 1926, verksam som inredningsarkitekt och möbelformgivare. Han har bland annat ritat inredningen till Västerås stadshus och möbler för Waggerys Nya Möbelfabrik.

PROBLEM/SKADOR

Kontoret har enligt kontorschef Åke Forslund fungerat bra och har underhållits allt eftersom. Problemen idag är att brandskyddet behöver förbättras samt belysningen. Det finns också vissa röster inom LKAB som tycker att kontoret ska rivras eftersom driftskostnaden är mycket hög och att det skulle byggas ett för idag mer anpassat kontor. Den väldiga mängden fönster slukar naturligtvis mycket värme och de behövs också åtgärdas regelbundet. Redan vid uppförandet fanns problem med tätningen av fönstren som utrustades med yllepackningar som visade sig vara otillräckliga.

KULTURVÄRDE

LKAB:s kontor har ett högt kulturhistoriskt värde baserat på en rad olika faktorer. Byggnaden är med sin volym ett landmärke för Kiruna i samma klass som det väl synliga dagbrottet. LKAB är ett mycket betydelsefullt företag för Kiruna som kan jämföras med en bruksorts beroendeställning, något som stärker det kulturhistoriska värdet då Kiruna och LKAB är så tätt sammankopplade. Kontoret är ritat av en framstående svensk arkitekt som har ritat mycket åt LKAB. Hakon Ahlberg har t.ex. ritat sovringsverket i Kiruna och disponentvillan i Luleå. Det faktum att en framstående arkitekt har anlitats ger också byggnaden en plats i arkitekturhistorien. Det kulturhistoriska värdet grundas också på att kontoret är mycket intakt från uppförandetiden och inte utsatts för omfattande ombyggnader. Både interiör och exteriör är välbevarade, något som inte är självklart i en byggnad som har varit i bruk under så pass lång tid. De ingrepp som har gjorts i interiören leder inte till att byggnadens arkitektoniska helhet och kvaliteter försvinner.

LKAB:s bolagskontor uppfördes i en expansiv tid för svenskt näringsliv och byggnadsindustri som i vissa fall betecknas rekordåren. Även LKAB kände av detta uppsving och 1962 skedde ett stort steg i företagets historia då gruvbrytningen gick ned under mark. I initialskedet av detta expansiva skede ritade Hakon Ahlberg ett sovringsverk i Kiruna 1953-56 och sedan bolagskontoret 1960. Kontorets storlek och formspråk vill framhäva företagets storhet och framtidstro. Arkitekturen ansluter till den vid den tiden rådande stilideal, där enkelhet och funktion stod i centrum. Bolagskontoret utrustades med flyttbara väggar mellan kontorsrummen samt oinredda utrymmen för framtida behov. Detta funktionella synsätt är en stor resurs för byggnaden och har förmodligen lett till att kontoret är så välbevarat idag. Även exteriören har med sin sparsmakade utsmyckning också funktionen i fokus. Den består till största delen av fönster, vilket naturligtvis är det mest funktionella för en kontorsbyggnad. Alla fönster ger många kontorsrum samt att alla får del av solljuset.

Intressant är också att byggnaden idag 40 år senare fortfarande är funktionell trots innovationer som exempelvis PC, skrivare och fax. Detta faktum tyder på genomtänkt och bra arkitektur.

FRAMTID OCH SKYDD

Byggnaden har inget skydd i detaljplan eller i kulturminneslagen, istället prövas eventuella åtgärder enligt plan- och bygglagen. I och med att kontoret befinner sig på icke planlagd mark så har kommunen inte så stor kontroll över byggnaden utan mycket ansvar vilar på LKAB. Det har höjts röster om att eventuellt riva kontoret, men det verkar inte finnas ett konkret sådant förslag. Byggnadens framtid vilar i händerna på LKAB och att de fortsätter att förvalta byggnaden väl.

LITTERATUR OCH KÄLLOR

Litteratur

60 års jobb, Hakon Ahlberg, Utställningskatalog Sveriges Arkitekturmuseum, 1971.

Ahlberg, Hakon, ”Kontorsbyggnad för LKAB, Kiruna”, ur *Arkitektur 1961:7*.

Brunnström, Lasse, ”Det modernistiska Kiruna – om arkitektur och samhälle under den andra storhetstiden” ur *Kiruna - staden som konstverk*, red Brummer, Waldemarsudde, 1993.

Millroth, Thomas, *Pierre Olofsson*, Höganäs, 1992.

Rudberg, Eva, Paulsson, Eva (red), *Hakon Ahlberg – arkitekt och humanist*, Stockholm, 1994.

Informanter

Vår kontaktperson på LKAB:s bolagskontor har varit kontorschef Åke Forslund som också visade oss kontoret.

Ritningar

Ett stort ritningsmaterial finns i LKAB:s arkiv i Kiruna och kopior av följande ritningar finns på Norrbottens museum.

1. Fasad mot väster - Sign. Hakon Ahlberg 1960
2. Fasad mot öster - Sign. Hakon Ahlberg 1960
3. Fasad mot norr - Sign. Hakon Ahlberg 1960
4. Fasad mot söder - Sign. Hakon Ahlberg 1960
5. Sektioner - Sign. Hakon Ahlberg 1960